

net bör kunna ha stor nytta av sina kunskaper i detta stycke i sitt kall. Organister och kantorer med god liturgisk skolning kunna framdeles tänkas undervisa icke endast i kyrkosång och gudstjänstmusik utan också i sådana ting som kyrkorummet, dess historia, utsmyckning och symbolik. Detta må sedan vara bland församlingens ungdom eller vid liturgiskt-kyrkomusikaliska kurser.

Att lära människor se såväl sången som musiken, kyrkokonsten eller symboliken under gudstjänstens synvinkel är en både stor och tacksam uppgift. Det är också detta som är meningen med de liturgiska studierna i kyrkomusikernas utbildning vid Kungl. Musikhögskolan. De synpunkter, som här givits, ha velat betona vikten av detta studium och dess betydelse för kyrkomusikerns stora och maktpåliggande gärning inom gudstjänstlivet i vår kyrka.

Ragnar Stenberg.

Flerstämmig musik från utgången av 1600-talet i Linköpings stiftsbibliotek.

I professor T. Norlinds arbete »Från tyska kyrkans glansdagar» del II s. 17 omnämnes ett verk av Hieronymus Prætorius »Cantiones sacræ de præcipuis festis totius anni 5, 6, 7 et 8 vocum etc.». Detta verk finnes i musikaliska akademiens bibliotek och har förut tillhört Tyska kyrkans samlingar i Stockholm. Prof. Norlind omnämner också, att samma verk tillika förekommer i Linköpings stiftsbibliotek. Det förvaras där i sex stämböcker, vilka dessutom liksom stockholmstrycket innehålla körverk av andra authorer. Bibliotekarien Gobom har i Linköpings Biblioteks Handlingar Bd 2:2 ägnat dessa stämböcker en bibliografisk beskrivning. Härmed lämnas en redogörelse för deras innehåll, huvudsakligen ur musikalisk synpunkt.

De äro till antalet sex (urspr. åtta) och innehålla stämmor till följande verk.

I. Cantiones sacræ de præcipuis festis totius anni 5, 6, 7 et 8 vocum. Autore Hieronymo Prætorio. Organista in æde S. Jacobi Hamburgensi. — Hamburgi. — Excudebat Philippus de Ohr. Anno MDCLIX (1599).

II. Trias precum vespertinarum, qua continentur: Canticum B. Mariæ Virginis, intonationes cum psalmis et clausulæ in precibus

vespertinibus consuetae, quas Benedicamus vocant. — Et ad octo usitatos tonos: et ad duodecim Modos Musicos, tam quaternas quam quinis et senis vocibus: eleganti harmonia et quibus vis instrumentorum Musicorum generibus communi, expressa et decantata a *Christophoro Demantio* Musico. — [Cantus]. — Impressum Noribergæ, Typis Catharinæ Alexandri Teodorici Viduæ. Sumptibus Conradi, Agricolaë, Bibliopolæ.

III. *Centuriæ sacrarum cantionum et motectarum* (ut vocant). 4—9 et plurum vocum in gratiam Ecclesiarum recens editarum. Authore *Nicolao Gotschovio* Rostochiensi, in — ibidem ad D. Virginem Musico organico. — *Decas quarta*. — [Sexta vax.] Rostochii. Typis mylliandrinis, Impeusa Autoris. Anno MDCXI.

IV. Zu Gottes Lob und zu ehren der Ehrwürdigen, Edler, Gestrengen, Erntheuten, Hochgelahrten Herrn Kirchen-Räthen und Eltisten des christlichen Evangelischen Gemeine Deutscher Nation in der Altenstadt Prag etc. ist dieser Gesang componirt und am Tage der ersten Grundlegung ihres loblichen Kirchenbaues als den 27 julii anno 1611 gesungen worden. Welches ihnen wolernanten Herren der Autor hiemit demütigst dediciret und verehret.

Martinus Krumbholz Bensenus dieser Zeit bey S. Nicolai Kirchen in der Altenstadt Prag Organist. — [Tenor I] — Leipzig gedruckt und verleget durch Abraham Lamberg.

V. *Skrivna noter till 40 hymner* utan angivande av autorer och dessutom utan beteckning av stämantal med ett par undantag.

*

TILL I.

CANTIONES SACRÆ ETC.

Hieronymus Prætorius (1560—1629) var organist i S:t Jacobs församling i Hamburg. Han förekommer ofta i de svenska stiftsbiblioteken. Det ovannämnda Stockholmstrycket är angivet i T. Norlinds artikel »Vor 1700 gedruckte Musikalien in den schwedischen Bibliotheken», upptagen i Sammelbände der internationalen Musikgesellschaft del IX 1907—08 s. 201, under det att Linköpingsstrycket först senare kommit till kännedom. Båda dessa tryck, daterade 1599, äro tyvärr defekta, särskilt Linköpingsstrycket, men de suppleras lyckligt varandra, så att man med deras hjälp är i stånd att återge samtliga hymner i partitur, se sid. 38. Leichtentritt omnämner i Denkmäler deutscher Tonkunst (föruk. DDT), del

XXIII, att H. Prætorius under åren 1616—1625 utgav ett stort samlingsverk, vilket dels innehåller omtryck av redan förut utgivna verk, dels nya kompositioner. De här påtalade musiktrycken äro sålunda föregångare till samlingsverket. Likaså en upplaga av år 1607. I samlingsverket band I, som utkom 1622, förekomma 49 motetter (här 47) samt 17 med secunda pars (här 15). Anordningen är densamma som här, d. v. s. enligt titeln hymner för kyrkoårets alla festdagar i den ordning, vari de komma. Varje stämbok är i slutet försedd med en index, upptagande för adventstiden 2 hymner, för jul och nyår 4, för epifanias 2, för Marie kyrkogångsdag 1, för Marie bebådelsedag 1, för passionstiden 3, för påsken 3, för himmelfärdsdagen 2, för pingsten 2, för trefaldighetssöndagen 2, för Johannes Döparens dag 2, för Marie besökelsedag 1, för Mikaëlidagen 2 samt slutligen »Ad placitum» 5 hymner. Häri äro sec. partes, som bära nummer, ej medräknade.

Leichtentritt har i DDT överfört n:r XIII och XIV Ab oriente venerunt med secunda pars för epifanias, n:r XIX Videns Dominus, n:r XX och XXI O bone Jesu med secunda pars och n:r XXIII O vos omnes, samtliga för passionstiden till nutida tonspråk, sammanfattade i partitur. Jag har gjort likaledes med n:r XXVII Omnes gentes, prima pars för himmelfärdsdagen. Den är åttastämmig och avsedd för dubbelkör i den venetianska skolans stil.

Samtliga hymner äro på latin och försedda med förord både på latinsk prosa och vers för att rekommendera autor hos vederbörande. Därtill kommer ett längre förord av H. Prætorius själv i tenorstämman, samtliga i tidens vanliga, svulstiga stil.

*

Linköpingsupplagan		Stockholmsupplagan	
Stämböckerna i ordn.-följd	Upplagens benämningar	Stämböckerna i ordn.-följd	Upplagens benämningar
Cantus I	Discantus	Cantus I	
„ II saknas	[quinta vox]	„ II	quinta vox
Altus I		Altus I	
„ II	sexta vox	„ II	sexta vox
Tenor I		Tenor I	
„ II saknas	[septina vox]	„ II	septina vox
Bassus I		Bassus I	
„ II	octava vox	„ II saknas	[octava vox]
S:a 6 stämböcker		S:a 7 stämböcker	

TILL II.

TRIAS PRECUM VESPERTINARUM ETC.

Johann Christoph Demantius (1567—1643), kantor i Zittau 1597 och i Freiburg 1604. Verket betecknas som en triad av liturgiska böner vid vespergudstjänster, 4—6-stämmiga, utgörande:

1. *Intonatio* (vesperns inledningsord med Gloria Patri, som avslutas med Amen och Alleluja samt salutation med Amen);

2. *Magnificat* med Gl. P. samt

3. *Benedicamus* Domino.

Liturgens partier äro uteslutna utom före svaret till *Benedicamus*, där dessa ord sjungas till melodi i kvadratnotskrift, allt med latinsk text.

Uppställningen är ordnad efter antalet stämmor. Början göres med de fyrstämmiga. Efter en synnerligen välformad *Intonatio* med tillhörande stycken följer *Magnificat* och *Benedicamus* i stil med de 8 psalmtönen. Till dessa hör tydligen samma *intonatio*, som är utsatt endast till första psalmtönen. Så komma de 5-stämmiga triaderna, inledda med en ny *intonatio* med tillhörande stycken till de 8 psalmtönen. Sist följa de sexstämmiga körpartierna, likaledes inledda med särskild *intonatio* med tillhörande stycken, därvid är att märka delar av *Magnificat* såsom »*Sicut locutus*», »*Essurientes*», »*Fecit potentiam*» understundom framträda fyrstämmigt.

De sexstämmiga omfatta såväl de autentiska som de plagala kyrkotonarterna. En liknande anordning omnämner docenten C.-A. Moberg i Crügers »*Paradisus*», närmare bestämt n:r II, som använts vid Västeråsskolan redan strax efter verkets tryckning 1626 (*Kyrkomusikens historia* s. 421). Såväl i de femstämmiga som de sexstämmiga *Magnificat* förekomma emellanåt en del beteckningar på italienska eller blandspråk, som tyda på att motivet till sången ifråga är hämtat ur någon av sångarna känd, ofta nog världslig visa, vilken benämns efter sin titel eller sina begynnelseord i likhet *l'homme armémässan* etc. Jag har antecknat följande: till första psalmtönen bland de femstämmiga: *super cantava* (jag (?) sjöng), till den andra *Gia Febo* (tidigare »*Febo*»); till den tredje *Tirsi morit volea* (?), till sjunde *Spuntavangia* (?), och bland de sexstämmiga: *super l'aura dolce* ((blåser) en ljuv fläkt); *come necaldi estivi* (»såsom i varma sommarkar»); *poi che vol* (efter det att ni etc.) *Lasso che maj* (trött som aldrig); *esio midoglio*

(jag sörjer över detta); occhi sereni e chiari (klara och rena ögon); horche l'aura tranquilla (möjl. lyssna till den lugna fläkten. Detta är möjligen en blandning av tyska och italienska. Det tyska inflytandet var denna tid stort i norra Italien); leggi adre Ninfe (graciösa nymfer). De inom parentes satta översättningarna, som jag har lektor Lilliedahl att tacka för, kunna naturligtvis ej bliva fullt korrekta, enär man ej känner fortsättningen av visan, men de ge dock en aning om visornas innehåll.

De 6-stämmiga i kyrkotonarterna hållna Magnificatmelodierna avslutas med 6-stämmiga motetter till psalt. CIX, CXLVII, CXVI, CXII samt Veni sancte Spiritus.

De 5- och 6-stämmiga se ej ut att kunna sammanföras i partitur, enär Cantus II (quinta vox) ej längre finnes i Linköpings stiftsbibliotek (stockholmsupplagan upptar efter Cantiones sacræ andra verk) och i Bassus II (octava vox) saknas detta verk helt och hållet. Enligt upplysningar från musikaliska akademiens bibliotek förekommer intet belägg för att detta verk skulle finnas annorstädes i Sverige. Eitners Quellenlexikon uppger väl, att det är bevarat i tyska bibliotek och i British Museum. Men efter andra världskriget har ännu ingen förbindelse uppnåtts med tyska bibliotek, och British Museum lånar ej ut äldre körverk till annat land.

Jag har i partitur sammanfört den första fyrstämmiga triaden. Kvint- och oktavparalleller förefinnas ej, men jag har lagt märke till tre framträdande tvärstånd i magnificatsatsen. Bruket av tvärstånd blev under loppet av 1600-talet så vanligt, att det kan sägas tillhöra stilbilden¹⁾. Taktstreck, som denna tid ännu ej brukades, ha av mig vid »mätningen» utsatts med prickade linjer. Det är intressant att iakttaga, att de åsatta notvärdena, särskilt där melodi-linjen framträder, nära ansluta sig till textens betoningar.

*

TILL III.

CENTURLÆ SACRARUM CANTIONUM ETC.

Nicolaus Gotschovius från Rostock levde 1620 i New Stargard. År 1608 kallar han sig organist vid Jungfrukyrkan i Rostock. Det här föreliggande verket är den 4:de dekadens. Den omfattar enligt sitt namn 10 motetter, varav 6 med latinsk och 4 med tysk text

¹⁾ Upplysning av prof. C.-A. Moberg.

5, 6, 8, 9, 10-st. Cantus I omfattar sid. 45—70, Cantus II finnes ej i Linköpings stiftsbibliotek, Altus I omfattar sid. 57—80, Altus II sid. 41—61, Tenor I sid. 45—70, Tenor II saknas, Bassus I omfattar sid. 53—58; räcker blott till n:r 3, secunda pars, som blott påbörjats. Det övriga saknas. I Bassus II saknas verket helt och hållet. Då n:r 1—3 äro 10- och 9-stämmiga, är verket alltför korrumpert för att kunna sammanföras i partitur. Decas I och II finnas enligt Eitner i Tyskland, — om de ännu undgått förödelsen. Decas IV, som här föreligger, skulle sålunda vara unikt, men hittills omöjligt att återge.

*

TILL IV.

ZU GOTTES LOB ETC.

Martin Krumboltz härstammade från Bensen i Schaumburg och var enligt titeln år 1611 organist vid Nicolaikyrkan i Prag-Altstadt. Sången avsjöngs d. 27/7 1611 vid grundläggningen av kyrkan. Den är 8-stämmig, men i Linköpingstrycket tyvärr defekt. Cantus I och Bassus I och II sakna den helt och hållet. Texten är tysk och hämtad ur Esra 3 kap.

*

TILL V.

DE SKRIVNA NOTERNA

ange varken kompositör eller stämantal för de olika tonsatserna med undantag av n:r 39 och 40, resp. 12-st. och 8-st. I n:r 31 och 32 är svensk text skriven under den ursprungliga tyska med därav betingade gjorda förändringar i noterna. Texterna äro både latinska och tyska. Notskriften är mycket väl gjord och bereder ej större svårigheter vid sammanförande i partitur. N:r 31 är hämtad ur Psalt. 103:15, 16 och har troligen sjungits vid begravingar. Den verkar till sin struktur mycket överskådlig. Förmodligen består den av 2-fyrstämmiga körer.

*

Dessa sex stämböcker äro i kvartformat (16×20 cm.), varav 4 äro inbundna i pergamentspärmar och 2 (discantus och bassus I) i nutida halvfranska band. Samtliga äro skänkta till Linköpings

gymnasium enligt en anteckning i tenorstämboken på latin av en hemvändande fältpredikant vid Östgöta kavalleriregemente Johan Nilsson Eosander, född 1600 och död 1661 som kyrkoherde i Åsbo. Anteckningen, som finnes in extenso i Linköpings Biblioteks Handlingar Bd 2:2, utg. av d:r Gobom, lyder i svensk översättning sålunda: »Denna (d. v. s. tenorstämboken) jämte sju andra sångböcker av samma slag tillägnar Johannes Nicolaj Eosander, (öst-)göte, Linköpings vittberömda gymnasium såsom ett tecken på att visa tacksamhet mot Gud — hurudant det nu än är — för hans välvilliga och faderliga befrielse ur många och gruvsamma faror i främmande land under det kejserliga kriget och för min lyckliga hemkomst därifrån till fäderneslandet. 22 augusti 1634.»

Böckerna ha säkerligen kommit till användning. Musikundervisningen stod denna tid högt vid lärdomsskolan, där även skulle undervisas i figuralsång. Åt musikämnet var anslaget daglig övning mellan kl. 12—1 p. d.; alltså 6 t. i veckan. Utom det att samtliga böcker här och var bära spår av tummade och solkiga blad, särskilt de skrivna noterna och att en och annan sång försetts med överskriven svensk text, så finnes i Altus I på insidan av slutpärmen 21 namn under varandra, varav 2 överstrukna, och då kan man fråga sig: »Vad skulle detta vara om ej en förteckning på sångarna?» Å första sidan av de skrivna noterna i Tenorstämman läsa vi följande anteckning tvärs över marginalen: »Cantores amant Eumores», kanske en förmaning av läraren till eleverna att beflita sig om ett gott uppförande. Denna förmaning syntes också beaktad, ty i Bassus II läsa vi på ett blankt blad i slutet av boken: »Dni (Domini!) cantores amant Eumores. Daniel adest (eller kanske abest)». Underskrift: »Cantor Daniel».

F. M. Allard.

Finländsk medeltidskonst.

Årgång XLVI av Finska Fornminnes föreningens tidskrift (1945) innehåller en akademisk avhandling av Olga Alice Nygren om helgonen i Finlands medeltidskonst. Den bör inte passera obemärkt i vårt land. Att den kunnat utarbetas och publiceras under finsk-ryska krigets svåra slutskede vittnar på ett storartat sätt om finsk ihärdighet och om hängivenhet för uppgiften. Samtidigt måste det

Olga Alice Nygren, Helgonen i Finlands medeltidskonst. Helsingfors 1945.